

ღავით ჩარკვიანი, ღავით პიპიშური

ლიმპიტრი უზნაძის უსიპოლოგიის ინსტიტუტი

**რაოდენობრივ და ალბათურ მსჯელობაზე შეფასებითი ეტალონების
ზემოქმედება**

საკვანძო სიტყვები: შეფასებითი ეტალონები, ალბათური მსჯელობა, რაოდენობრივი მსჯელობა, შეფასებაში ღარწმუნაულობის ხარისხი, სუბიექტური და ობიექტური ეტალონები

ჩვენ მიერ ჩატარებულმა ერთერთმა ბოლო ექსპერიმენტულმა გამოკვლევამ, რომელიც მიზანდასახული ქცევის სხვადასხვა რეჟიმში ფუნქციონირებას ეხებოდა, გვიჩვენა, რომ ალბათური მსჯელობის პროცესში ადამიანები, ხშირად, საკუთარ ცოდნაში ჭარბ თვითდაჯერებულობას ამჟღავნებენ, რაც მათი ტენდენციურობის გამომხატველია [1]. ისიც აღსანიშნავია, რომ რაოდენობრივი და ალბათური შინაარსის მქონე შეფასებაში ასახული სიდიდე, არც თუ ისე იშვიათად, რეალურ მონაცემებს არ ემთხვევა, ხოლო ცნობიერებაში მისი წარმოჩენა, ხშირად, უნებლიედ ხდება. შეფასებით მსჯელობებში სხვადასხვა სახის ტენდენციურობათა კორექცია, რასაკვირველია, მიზანდასახული ქცევის წარმართვის ერთერთი მნიშვნელოვანი პირობაა. ექსპერიმენტული კვლევის გამოყენებითი დანიშნულება სწორედ ამგვარი კორექციის განხორციელებაში მდგომარეობს.

თეორიული თვალსაზრისით აღსანიშნავია შემდეგი: რაოდენობრივ და ალბათურ მსჯელობათა მადეტერმინირებელი ფაქტორების გარკვევა, ხშირ შემთხვევაში, არც თუ ადვილია. შემეცნების სუბიექტის სააზროვნო ოპერაციების მიმდინარეობაში (დედუქციური, ინდუქციური, რეტროსპექციური, ინტუიციური, გრძნობად-ემოციური, პერცეფტუალ-ხატოვანი) ალბათურ და სისშირეობრივ მსჯელობათა ფუნქციური დანიშნულების გარკვევა უფრო ღრმა შესწავლას მოითხოვს. მაგალითად, ამასთან დაკავშირებით პ. სლოვიცი და თანაავტორები აღნიშნავენ: "ევრისტიკათა მიმართ, როგორც ზოგადი თეორიის შესახებ გავრცელებული მიდგომა, უარყოფითი იმ შემთხვევაში აღმოჩნდება, როდესაც ამა თუ იმ კონკრეტული ვითარებისადმი მისი მიყენება მნიშვნელოვან სიძნელესთან იქნება დაკავშირებული" [2:6]. კ. ჰემონდის აზრით: "ჩვენი ამოცანაა რაც შეიძლება ნათლად და დამაჯერებლად აღვწეროთ გარე სინამდვილის ის პირობები, რომლებიც არაექსტენსიური ევრისტიკების თვისებათა გამოვლენის საშუალებას გვაძლევს, წინააღმდეგ შემთხვევაში ილუზიების კვლევა მხოლოდ იმ ევრისტიკების ჩამონათვალით იქნება შემოფარგლული, რომელთა გამოვლენა სხვადასხვა პირობებში მოხდება" [3:43]. როგორც ვხედავთ, სისშირეობრივ და ალბათურ მსჯელობათა გააზრების შესახებ ინტეგრაციული მიდგომის აუცილებლობას სხვადასხვა ავტორები აღიარებენ. მაგალითად, შეფასებით მსჯელობათა (რაოდენობრივი და ალბათური) საფუძვლადმდებარე რიგი პროცესების ინტეგრირება ნ. ბრაუნის და რ. ზიგელის მიერ იქნა განხორციელებული [4]. ამ ინტეგრირებული კონცეფტური მთლიანობის მახასიათებლებს „მეტრიკული და კარტოგრაფიული“ სტრუქტურა უწოდეს. ყურდღება იმაზეც უნდა გამახვილდეს, რომ შეფასებითი მსჯელობის მადეტერმინირებელი მნიშვნელოვანი ფაქტორებია ობიექტური და სუბიექტური ეტალონების (შეფასებითი მსჯელობის ათვისების წერტილები) ფუნქციონირება. მაგალითად, რომელიმე ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობის შეფასებისას სუბიექტი შესაძლოა კარტოგრაფიული (რუკის კონტურები, როგორც შეფასების საყრდენი) თვისების შემცველ ცოდნას დაეყრდნოს, რომელიც, თავისი არსით, ექსპლიციტური აზროვნების ერთერთი ნიშნულია. მაგალითად, შემდეგი სახის მსჯელობა: "ლიბიაში ტერიტორიის უდიდესი ნაწილი უდაბნოა; ჩვეულებრივ, უდაბნო მცირედ არის დასახლებული; ამდენად, სავარაუდოა, რომ ლიბიის მოსახლეობა მცირე უნდა იყოს".

ადამიანის მიერ სხვადასხვა სახის ეტალონების გამოყენების მრავალმხრივი შესწავლა პერცეფტული აქტივობის სფეროში განხორციელდა და ინტენსიური კვლევა ამჟამადც მიმდინარეობს. ერთი და იმავე საგნების აღქმის პროცესში ადამიანი სხვადასხვა ოპერაციებს მიმართავს არა მხოლოდ იმის გამო, რომ მის წინაშე სხვადასხვა სახის ამოცანა წარმოიქმნება, არამედ იმის მიხედვითაც, თუ როგორია იმ ეტალონების ერთობლიობა (ვთქვათ, განწყობაში გამოცდილებით უკვე დაფიქსირებული ეტალონური სტრუქტურა), რომელსაც ის დაეუფლება და მათ მოცემული ამოცანის გადაწყვეტის საშუალებად იყენებს. ისიც აღსანიშნავია, რომ მატერიალური ეტალონების გამოყენება წარმოსახული ეტალონების ოპერირების წინაპირობად განიხილება. ესა თუ ის პერცეფტული ხატები (მაგალითად, რუკის კონტურების წარმოდგენა) სიტუაციური ეტალონების როლში გვევლინება და სიტუაციური განწყობის (კონკრეტულ ამოცანაზე მიმართული სუბიექტის აქტუალური მზაობა) ფორმირებისა და ამოქმედების ობიექტური ფაქტორია. განწყობის ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში ადამიანის აქტივობის სხვადასხვა დონეზე (ფსიქოფიზიკური, სოციალური) ობიექტებისა და მოვლენათა შეფასების (ასიმილაციური და კონტრასტული) კანონზომიერებები მრავალმხრივ არის შესწავლილი. ერთი მხრივ, ამ გამოკვლევებში პერცეფტულ შეფასებათა საფუძვლად მდებარე განწყობის ფორმირებასა და ფუნქციონირებაში ე.წ. “ბაზის-ეტალონის” მნიშვნელოვანი როლია ნაჩვენები. სათანადო კვლევებით დადგინდა, რომ ამგვარი ეტალონები ადამიანის სენსომოტორულ აქტივობაზე მნიშვნელოვან ზემოქმედებას ახდენს. მაგალითად, შოთა ნადირაშვილისა და მისი კოლეგების მიერ ნაჩვენებია, რომ ბაზის ეტალონისაგან განსხვავებული მოძრაობის განმეორების დროს მისკენ მიახლოების გამოკვეთილი ტენდენცია არსებობს. ეს ტენდენცია, რომელსაც “ასიმილაციური მოქმედების და კონტრასტული შეფასების კანონი” ეწოდა, მით უფრო ძლიერია, რაც უფრო დიდია განსხვავება ბაზის ეტალონსა და გასამეორებელი მოძრაობის სიდიდეთა შორის [5]. მეორე მხრივ, ჩვენ მიერ ჩატარებულმა ექსპერიმენტულმა გამოკვლევამ ე.წ. “სემანტიკური ასიმეტრიის ეფექტი” გამოავლინა. მაგალითად, ადამიანები, ჩვეულებრივ, ვამბობთ, რომ “შვილი მამას ჰგავს” და არა პირიქით. პირველი, მეორესთან შედარებით, ფსიქოლოგიური შინაარსის თვალსაზრისით, უფრო მეტად არის “გაწონასწორებული”. შეფასებით მსჯელობათა ასიმეტრიული ხასიათი სწორედ ამგვარი ბინარული მიმართების დამყარების შემთხვევაში მქდავდება. აქ ასიმეტრიას განაპირობებს წინადადებაში შესული სიტყვების აღქმისუფლად განსხვავებული სუბიექტური წონები, კერძოდ, “შვილი” შეფასების ობიექტის როლში გამოდის, ხოლო ათვლის წერტილი, ანუ ეტალონი “მამაა” (ე.ი. >).

ნიშანდობლივია, რომ, ეტალონურ სიდიდეთა ფუნქციონირების თვალსაზრისით, ჩვენთან ალბათურ და რაოდენობრივ შეფასებათა მიმართების შესწავლა, ფაქტობრივად, არ წარმოებდა. რასაკვირველია, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ობიექტური ეტალონების ფუნქციონირებასთან ერთად, სუბიექტური ეტალონების ამოქმედებაც დიდად მნიშვნელოვანია. ამ შემთხვევაში მხედველობაში გვაქვს არა მხოლოდ ზემოთნახსენები ის წარმოდგენილი ეტალონები, რომლებიც მხოლოდ კონკრეტული პერცეფტული ხატის სახითაა წარმოდგენილი სუბიექტის ცნობიერებაში, არამედ საგნებსა და მოვლენების შესახებ მისი, ასე ვთქვათ, “განზოგადებული” ინფორმულობის ხარისხის სუბიექტური განცდა. სწორედ ამ ცვლადის და ადამიანის მიერ უკვე გაკეთებულ შეფასებაში მისი დარწმუნებულობას შორის კავშირის შესწავლა მიგვაჩნია საჭიროდ, რაც ჩვენს წინა გამოკვლევაში იყო ხაზგასმული. ნათქვამის გარდა საგულისხმოა ისიც, რომ განუსაზღვრელობა, როგორც შეფასებათა განმაპირობებელი ფაქტორი, ფსიქიკაში სუბიექტური ალბათობის სახით არის რეპრეზენტირებული. ეს იმას ნიშნავს, რომ როგორც რისკის შემცველი მოვლენების, ისე “სტატიკური” ობიექტების შეფასების დეტერმინაციაში ამ ფაქტორს გარკვეული წვლილი შეაქვს. მოცემული გამოკვლევის მიზანი ალბათურ და რაოდენობრივ შეფასებებზე სიტუაციური განწყობის ზემოქმედების შესწავლაში მდგომარეობდა. სიტუაციური განწყობის ექსპერიმენტული ფორმირება გარკვეული ეტალონური სიდიდის შემოტანით ხდებოდა. დამოუკიდებელი ცვლადები იყო სხვადასხვა ფორმის ეტალონები (კონკრეტულ ქვეყანაში მოსახლეობის რაოდენობა და ადამიანთა სიკვდილიანობის კონკრეტული მიზეზის ალბათური მაჩვენებელი), ხოლო დამოკიდებული ცვლადები – ამა თუ იმ ქვეყნის მცხოვრებთა რაოდენობა

(შეფასების “სტატიკური” ობიექტი) და ადამიანთა სიკვდილიანობის სხვადასხვა მიზეზები (რისკის შემცველი მოვლენები). კვლევის ზოგადი მიზნიდან გამომდინარე, ექსპერიმენტულად შემდეგი ორი საკითხია შესწავლილი: 1. როგორია ობიექტური ეტალონის ზემოქმედების ხარისხი რაოდენობრივ და ალბათურ შეფასებებზე; 2. როგორი კავშირია ობიექტების და მოვლენების შესახებ ცოდნასა (ინფორმულობას) და შეფასებაში დარწმუნებულობას შორის.

კვლევის მეთოდი

გამოკვლევაში მონაწილეობდა 157 ცდისპირი (თბილისის ერთერთი უმაღლესი სასწავლებლის სტუდენტები). გამოყენებული მასალა: რაოდენობრივ შეფასებათა შესასწავლად სხვადასხვა ქვეყნების მოსახლეობის რაოდენობა იყო გამოყენებული (ჩამონათვალი 1 ცხრილშია), ხოლო ალბათურ შეფასებათა ობიექტი – ადამიანთა სიკვდილიანობის სხვადასხვა მიზეზები (ჩამონათვალი №2 ცხრილშია).

გამოკვლევის პროცედურა: ექსპერიმენტი ორი ეტაპისაგან შედგებოდა – ჯერ სათანადო ეტალონების მიწოდების გარეშე გაიზომა ალბათური, რაოდენობრივი შეფასებები და ინფორმულობა (ცოდნა), ხოლო ორი საათის შემდეგ (ვითომდაც “მონაცემების დაზუსტების” მიზნით”, იმავე ცდისპირების იმავე მასალაზე რაოდენობრივი და ალბათური შეფასებები გაიზომა, იმ განხილვებით, რომ ამ შემთხვევაში მათ სათანადო ეტალონები მიეცათ. გარდა ამისა, ცოდნის ფაქტორის ნაცვლად, შეფასებებში დარწმუნებულობა გაიზომა. ეტალონების მანიპულირების და გამოყენებული მასალის შინაარსის მიხედვით ცდისპირების ოთხი ჯგუფი გამოიყო, რომელთა რაოდენობა და მათ მიერ გაკეთებული შეფასებების მონაცემები №1 და №2 ცხრილებშია მოცემული.

ცვლადების გაზომვა: 1) რაოდენობრივი შეფასება: “თქვენი აზრით, რამდენი მილიონი ცხოვრობს X ქვეყანაში? ცდისპირთა ერთი ჯგუფი საკუთარ პასუხს 50 მილიონამდე, ხოლო მეორე ჯგუფი 70 მილიონზე მეტი მოსახლეობის ფარგლებში იძლევა. 2) ალბათური შეფასება: “სათანადო მონაცემების თანახმად, მაგალითად, აშშ-ში ქვემოთ ჩამოთვლილი სხვადასხვა მიზეზების გამო ყოველწლიურად 2 მილიონამდე ადამიანი იღუპება. ამის გათვალისწინებით, გთხოვთ გასცეთ პასუხი შემდეგ შეკითხვას – “თქვენი აზრით, როგორია ალბათობა იმისა, რომ შემთხვევით აღებული ცალკეული მცხოვრები X მიზეზის გამო დაიღუპოს?” შეფასება ალბათობის 9-საფეხურიანი სკალით იზომება (“მინ.” 0.1—0.9 “მაქ.”) 3). ცოდნა: “რა იცით X ობიექტის შესახებ?” იზომება 9-საფეხურიანი სკალით (1—9). 4) დარწმუნებულობა: “რამდენად ხართ დარწმუნებული თქვენ მიერ გაცემულ პასუხში? იზომება 9-საფეხურიანი სკალით (1—9).

შეფასების ეტალონები: 1) რაოდენობრივი ეტალონი: “მაგ. ნორვეგიაში 4 მილ. 800 ათასი ადამიანი ცხოვრობს” ან მაგ. „ინდონეზიაში 228 მილ. 600 ათასი ადამიანი ცხოვრობს”. 2). ალბათური ეტალონი: “მაგ. სათანადო მონაცემების თანახმად, იმის ალბათობა, რომ ვინმე X პიროვნება კანის სიმსივნით დაიღუპოს, 0.2-ის ტოლია” ან “მაგ. სათანადო მონაცემების თანახმად, იმის ალბათობა, რომ ვინმე X პიროვნება ავტოავარიის შედეგად დაიღუპოს, 0.8-ის ტოლია”.

მიღებული შედეგების განხილვა

ჯერ განვიხილოთ შედეგები, რომლებიც რაოდენობრივ შეფასებებზე ეტალონის ზემოქმედებას ეხება. შესაბამისი მონაცემები 1 ცხრილშია მოცემული. როგორც მიღებული მონაცემები გვიჩვენებს, ცდისპირებმა, რომლებმაც 50 მილიონამდე ქვეყნების მცხოვრებთა რაოდენობას აფასებდნენ, პირველივე გამოკითხვაში ისეთი ქვეყნების მოსახლეობის რაოდენობა გადააფასეს, როგორიც არის აზერბაიჯანი, საბერძნეთი, ავსტრალია, კანადა და უკრაინა (გადაფასების ჯამური მაჩვენებელი 66.2 მილიონის ტოლია), ხოლო შემცირებულად შეაფასეს ისეთი ქვეყნების მცხოვრებთა რაოდენობა, როგორიც არის პოლანდია, რუმინეთი და პოლონეთი (შემცირების ჯამური მონაცემი 19.3 მილიონს უდრის). ცდისპირებმა, რომლებმაც 70 მილიონზე მეტ მოსახლეობის ქვეყნებს აფასებდნენ, შემდეგი სურათი მოგვცეს: მცხოვრებთა რაოდენობის გადაფასება მხოლოდ ორ შემთხვევაში, კერძოდ, იაპონიის და რუსეთის მიმართ მოხდა (ჯამური მონაცემი 96.8 მილიონს უდრის), ხოლო რეალურ მონაცემებთან შედარებით, ცდისპირების მიერ უფრო მცირედ თურქეთის, გერმანიის, ვიეტნამის, მექსიკის, ნიგერიის და ბრაზილიის მოსახლეობის რაოდენობა შეფასდა (ჯამური მონაცემი 200.3

მილიონს უდრის). ეს მონაცემები იმაზე მიგვითითებს, რომ ცდისპირთათვის ქვეყნების 50 მილიონამდე და 70 მილიონზე მეტი კონტექსტის, ანუ მასშტაბის თავიდანვე განსაზღვრა, რაც მათი ორ ჯგუფად დაყოფას ნიშნავდა, მართლაც აუცილებელი იყო, რამაც მათი შეფასებების (პასუხების) ვარიაციულობა მნიშვნელოვნად შეამცირა. ამან, თავის მხრივ, შეფასების ეტალონთა ეფექტების დადგენის უფრო ხელსაყრელი შესაძლებლობა მოგვცა.

განვიხილოთ №1 ცხრილში ასახული მონაცემები. ცდისპირთა პასუხებზე ეტალონის აშკარა ზემოქმედება მეორე ჯგუფში (შეფასებები 70 მილიონზე მეტი მოსახლეობის ფარგლებში ხდება) გამოვლენდა. სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი გავლენა რვა შესაძლებლობიდან ექვს მათგანში იქნა დადგენილი (ცდისპირთათვის ინდონეზიის მოსახლეობის რეალური მაჩვენებლის “შთამბეჭდავი” ეფექტი). ხაზგასასმელია, რომ ცდისპირთა შეფასებებში მომხდარი რაოდენობრივი ცვლილებები მათთვის მიწოდებული ეტალონის მაჩვენებლის მიმართულებით წარიმართა. ეს შედეგი იმაზე მეტყველებს, რომ ცდისპირებმა შესაფასებელი ქვეყნების მოსახლეობის რაოდენობა მნიშვნელოვნად გაზარდეს, ანუ პირველად მონაცემებთან შედარებით, შეფასებები უფრო კონტრასტული გახდა, ხოლო ეს ეფექტი ეტალონის “ასიმილაციურმა” ზემოქმედებამ განაპირობა. ამავე დროს, ისიც აღსანიშნავია, რომ ანალოგიური სურათი არ გამოვლინდა მეორე ჯგუფის ცდისპირებთან, რომლებიც ქვეყნების მოსახლეობის რაოდენობას “მცირე” კონტექსტში (50 მილიონამდე, ხოლო შეფასების ეტალონი ნორვეგიის მოსახლეობის მაჩვენებელი იყო) აფასებდნენ. ცდისპირთა ამ ჯგუფში შეფასებათა მნიშვნელოვანი ცვლილება საწყისი შეფასებების შემცირების მიმართულებით მხოლოდ აზერბაიჯანის და ავსტრალიის შემთხვევაში გამოვლენდა.

ცხრილი 1. ცდისპირთა მიერ სხვადასხვა ქვეყნების მოსახლეობის რაოდენობის შეფასებათა საშუალო მაჩვენებლები ეტალონების მიწოდებამდე და მათი მიწოდების შემდეგ

ქვეყნები	-1	-2	t	რეალური მაჩვენებლები
50 მლნ-მდე (N=41)				
აზერბაიჯანი	14.8	9.2	2.46*	8.6
საბერძნეთი	20.2	28.3	1.83	11.2
კოლანდია	12.5	14.8	0.86	16.5
ავსტრალია	39.3	32.4	2.29*	21.5
რუმინეთი	18.6	20.2	0.63	27.5
კანადა	51.8	47.2	1.66	33.4
კოლონეთი	31.6	26.2	1.74	38.0
შპრანია	61.5	58.8	1.16	46.7
70 მლნ-ზე მეტი (N=43)				
თურქეთი	37.5	58.4	2.23*	70.5
გერმანია	70.4	93.6	2.08*	82.2
ვიეტნამი	57.2	94.6	2.20*	87.4
მექსიკა	83.3	97.2	0.77	106.7
ნორვეგია	85.7	118.6	3.29*	122.8
იაპონია	194.2	179.5	0.84	127.4
რუსეთი	172.0	208.2	2.54*	142.0
ბრაზილია	115.2	140.0	3.53*	180.0

* $P < 0.05$

-1 ეტალონის მიწოდებამდე;

-2 ეტალონის მიწოდების შემდეგ;

ნიშანდობლივია, რომ ექსპერიმენტული შედეგების ანალიზის პროცესში პოსტ ჰოც ტესტირებას მივმართეთ, რაც ქვეყნების ტერიტორიათა ფართობსა და მათ მოსახლეობის რაოდენობას შორის მიმართების შესახებ სათანადო დამატებითი ინფორმაციის მოპოვებას ისახავდა მიზნად. ფაქტობრივად, ამ შემთხვევაში შემოწმების ობიექტი იყო შემდეგი სახის შეფასებითი მსჯელობა: “რადგან ქვეყანას დიდი ტერიტორია უკავია, ამიტომ მისი მოსახლეობაც მრავალრიცხოვანი უნდა იყოს”. ამ საკითხს ავსტრალიის მაგალითის გამოყენებით ვარკვევდით. 41-მა ცდისპირმა დამატებით შეკითხვაზე გასცა პასუხი, რომელიც ამ ქვეყნის ტერიტორიას ათას კვ. კილომეტრის სავარაუდო მაჩვენებლის აღნუსხვით აფასებდნენ. მიღებულმა შედეგმა გვიჩვენა, რომ $r=0.63$, რაც იმის გამომხატველია, რომ, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, ქვეყანაში (ავსტრალია) მცხოვრებთა რაოდენობის აშკარა გადაფასების ტენდენციაში (იხ. 1 ცხრილი) წვლილი ამავე ქვეყნის ტერიტორიის შეფასებას შეაქვს. ეს უკანასკნელი, როგორც დამოუკიდებელი ცვლადი, ფაქტობრივად, მოსახლეობის რაოდენობის შეფასების სუბიექტური ეტალონის როლში გვევლინება.

იმთავითვე უნდა აღინიშნოს, რომ 2 ცხრილში მოყვანილი სიკვდილიანობის მიზეზთა რანგული მაჩვენებლები მხოლოდ აშშ-ს პოპულაციას ეხება [7]. საგულისხმოა ისიც, რომ ზუსტი სტატისტიკური მონაცემების გათვალისწინება ჩვენი უშუალო მიზანი არ ყოფილა. ცხრილში ასახული მონაცემები გვიჩვენებს, რომ ცდისპირთა მიერ უბედურ შემთხვევათა მიზეზების ალბათური შეფასების პროცესში სათანადო რანგულ მაჩვენებლებსაგან აშკარა განსხვავება მხოლოდ ავიაკატასტროფების მიმართ აღმოჩნდა. საშუალო ალბათურ შეფასებებზე მიწოდებული ეტალონის ზემოქმედებამ ასეთივე შედეგი აჩვენა: სტატისტიკურად მნიშვნელობის მქონე ეფექტი მხოლოდ უბედური შემთხვევების მიზეზთა მიმართ იქნა დადგენილი. კერძოდ, ცდისპირთა შეფასებებზე ეტალონის (ავტოავარიებით შესაძლო სიკვდილიანობის ალბათური მაჩვენებელი) თვალსაჩინო გავლენა ექვსი შესაძლებლობიდან ოთხში გამოქმდებოდა, აქედან სამმა (საყოფაცხოვრებო უთანხმოებები, შრომითი ტრამეები, საკვებით მოწამვლა) ეტალონის მაჩვენებლის მიმართულებით გადაინაცვლა და მხოლოდ ერთი მონაცემი (ავიაკატასტროფები) მნიშვნელოვნად შემცირდა. დაავადებებით გამოწვეულ სიკვდილიანობის მიზეზთა შეფასებებში ეტალონის შემოტანამ ცდისპირთა საწყის შეფასებებზე მნიშვნელოვანი გავლენა ვერ მოახდინა. ალბათ, ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ ჩამონათვალში მოცემული დაავადებების შესახებ ცდისპირთა ცოდნის (ინფორმულობის) მაჩვენებლები საკმაოდ დაბალი იყო (3.42). ამდენად, ზოგადი შედეგი გვიჩვენებს, რომ რაოდენობრივი, ე.ი. “სტატიკური” ობიექტების (მოსახლეობა), და ასევე ალბათური, ე.ი. სარისკო მოვლენების (უბედური შემთხვევები) შეფასებებში მომხდარი ცვლილებები მათი მაჩვენებლების გაზრდის მიმართულებით წარიმართა. ეს ნიშნავს, რომ სათანადო ეტალონების ზემოქმედება ორივე ვითარებაში ასიმილაციური იყო, ხოლო თვით შეფასებები კონტრასტული. ამავე დროს, აღნიშნული ზემოქმედების ფორმა პირველ შემთხვევაში, მეორესთან შედარებით, უფრო ძლიერი აღმოჩნდა. დაბოლოს, გამოვეყოფთ იმ შედეგს, რომელიც ცოდნის და შეფასებებში დარწმუნებულობის ფაქტორთა შორის არსებულ კავშირს ეხება. მიღებულმა ემპირიულმა შედეგმა, რომელშიც ცდისპირთა ოთხივე ჯგუფის ერთობლივი მონაცემებია გათვალისწინებული გვიჩვენა, რომ ამ ცვლადებს შორის შერეული მომენტის კორელაციის საშუალო მაჩვენებელი 0.86 უდრის.

ცხრილი 2. ცდისპირთა მიერ უბედური შემთხვევებით და დაავადებებით გამოწვეული ადამიანთა სიკვდილიანობის ალბათური შეფასებების საშუალო მაჩვენებლები ეტალონების მიწოდებამდე და მათი მიწოდების შემდეგ.

შეფასების ობიექტები	M-1	M-2	t	რეალური რანგები
შუბლური შემთხვევები (N=37)				
საყოფაცხ. უთანხმოება	5.6	6.8	2.04*	1
შრომითი ტრავმები	4.2	6.6	2.42*	2
ხანძარში მიღებული დამწვრობა	4.8	6.4	1.30	3
საკვებით მოწამვლა	5.7	6.9	2.04*	4
წყალში დახრჩობა	5.2	5.7	1.33	5
ავიაკატასტროფები	6.8	5.5	1.68*	6
სიმსივნური დაავადებები (N=36)				
ღვიძლის	5.3	5.8	1.20	1
სარძევე ჯირკვლის	6.8	6.3	1.34	2
პროსტატა	5.6	6.0	0.93	3
სწორი ნაწლავის	5.3	6.3	0.74	4
ღვიძლი	6.2	5.8	1.48	5
კანის	5.4	5.9	1.36	6

P<0.05

- 1 ეტალონის მიწოდებამდე
- 2 ეტალონის მიწოდების შემდეგ

ზოგადი დასკვნა

განწყობის ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში ობიექტებისა და მოვლენების შეფასების (ასიმულაციური და კონტრასტული) კანონზომიერებები მრავალმხრივ არის შესწავლილი. საკუთრივ პერცეფტულ შეფასებათა საფუძვლად მდებარე განწყობის ფუნქციონირებაში ეტალონურ სიდიდეთა (მაგალითად, სენსომოტორულ ველში ე.წ. “ბაზის-ეტალონის” და ადაპტაციის დონის) მნიშვნელოვანი როლია ნაჩვენები. თანამედროვე კვლევების თანახმად, ადამიანის მიერ განუსაზღვრელობის პირობებში რაოდენობრივი, ალბათური და თვისებრივი შინაარსის მქონე ინფორმაციის შეფასება წმინდა ლოგიკური (ნორმატიული) მსჯელობის სახით არ მიმდინარეობს.

ჩვენი თეორიული ვარაუდით, რაოდენობრივი და ალბათური შეფასებები სათანადო ამოცანაზე მიმართული სიტუაციური განწყობით უნდა იყოს დეტერმინირებული, რომლის ექსპერიმენტული მანიპულაცია გარკვეული ობიექტური ეტალონური სიდიდის შემოტანით არის შესაძლებელი. ჩვენ მიერ ჩატარებულ გამოკვლევაში ძირითადი დამოუკიდებელი ცვლადები იყო სხვადასხვა ფორმის სიტუაციური ეტალონები (მაგალითად, ქვეყანაში მცხოვრებთა რაოდენობა და ადამიანთა სიკვდილიანობის მიზეზების კონკრეტული და რეალური მაჩვენებლები), ხოლო დამოკიდებული ცვლადები იყო ცდისპირთა მიერ ამა თუ იმ ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობის (“სტატისტიკური ობიექტი”) და ადამიანთა სიკვდილიანობის გარკვეული მიზეზების, კერძოდ, უბედური შემთხვევების და სხვადასხვა დაავადებათა („რისკის შემცველი მოვლენები“) შეფასებები. გამოკვლევა ცვლადების ორჯერადი გაზომვის ხერხით ჩატარდა, ხოლო მიღებული მონაცემების სტატისტიკური ანალიზი ეწეოდა დამოკიდებული შერჩევის მაჩვენებელთა ურთიერთშედარებით განხორციელდა. მიღებულმა ცდისუბრუნებამ მონაცემებმა შემდეგი აჩვენა: 1. როგორც მოსალოდნელი იყო, ცდისპირთა მიერ გაკეთებული ორივე (რაოდენობრივი და ალბათური) რეალური მონაცემებისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავდება; 2. ექსპერიმენტულ ვითარებაში სათანადო ეტალონების (მოსახლეობის რაოდენობის და სიკვდილიანობის მიზეზების კონკრეტული ნიმუშები შესაბამისი მაჩვენებლებით) შემოტანამ

ალბათურ შეფასებებთან (ობიექტი – სიკვდილიანობის მიზეზები) შედარებით, რაოდენობრივ შეფასებებზე (ობიექტი – მოსახლეობის რაოდენობა) უფრო მნიშვნელოვანი ზემოქმედება მოახდინა; 3. რაოდენობრივ და ალბათურ შეფასებებში ცდისპირთა დარწმუნებულობასა და სათანადო შესაფასებელი ობიექტების შესახებ მათ ცოდნას შორის (ინფორმულობის სუბიექტური განცდა), როგორც მოსალოდნელი იყო, მნიშვნელოვანი კორელაცია გამოვლინდა. ამავე დროს, ამ ფაქტორებს შორის კავშირი ალბათურ შეფასებებთან შედარებით, რაოდენობრივ შეფასებათა შემთხვევაში უფრო მჭიდრო აღმოჩნდა. 4. დადგენილ იქნა მნიშვნელობის მქონე დადებითი კორელაცია ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობასა და მისი ტერიტორიის შეფასებს შორის. ეს იმაზე მეტყველებს, რომ საკუთრივ მოსახლეობის რაოდენობა ცდისპირთა უმეტესმა ნაწილმა მხოლოდ მისი ტერიტორიის სიდიდის მიხედვით შეაფასა (მაგალითად: “ავსტრალია ცალკე კონტინენტი, ამდენად მისი მოსახლეობის რაოდენობაც დიდი უნდა იყოს”). საგარეოდ, ამ შემთხვევაში ტერიტორიის ფაქტორი შეფასების სუბიექტური ეტალონის ფუნქციას ასრულებდა.

ლიტერატურა:

1. ჩარკვიანი, დ. დიდიგური, დ. მიზანდასახული ქცევის სხვადასხვა რეჟიმში ფუნქციონირება და ალბათური მსჯელობა. საქართველოს ფსიქოლოგიის მაცნე, №1, 106-112.
2. Slovic, P., Fischhoff, B., Lichtenstein, S. Behavioral decision theory. Annual Review of Psychology, 1977, 1-3, MMA.
3. Hamond, K. Functonalizm and illuzionizm: Can integration be usefully achived? In: Insightes in decision making: Attribute to H.J. Einhorn. R Hogarth (ed). University of Chicago, 1900.
4. Brown, N., Siegler, R. The role availability in estimation of national population. Memory and cognition, 1992, 20, 406-412.
5. Надирашвили, Ш., Нониашвили, Т., Томеишвили, Н. Осуществление и оценка двигательной активности в сенсомоторном поле человека. Вопросы инженерной и социальной психологии. Тбилиси; 1974.
6. ჩარკვიანი, დ. სემანტიკური ასიმეტრიის თავისებურება მსგავსების და განსხვავების დამდგენ მსჯელობათა შემთხვევაში. მაცნე, ფსიქოლოგიის ინსტიტუტის ჟურნალი, 2004, 1, 154-159.
7. Tversky, A., Khoeler, D. Support theory: A nonextensional representation of subjective probability. Psychological Review, 1996, 1, 547-567.

The impact of situational set on frequency and probabilistic evaluations

Resume

The regularities of the assimilative and contrastive evaluation of different objects and events have been extensively studied in the experimental psychology of set. In particular, the relevant research has demonstrated the importance of standard values (like *basic standard* and the *adaptation level* in the sensory-motor sphere) in the functioning of the sets underlying perceptual evaluations. According to the current research, the evaluation of quantitative, probabilistic and qualitative information in the conditions of uncertainty does not follow the pattern of logical (normative) judgment. It has to be noted that probabilistic and quantitative evaluation has never been studied from the perspective of standard values by Georgian psychology. The given experimental research aims to study the impact of situational standards on quantitative and probabilistic evaluations. According to our theoretical assumptions, quantitative and probabilistic evaluations should be determined by the situational set directed at a corresponding task. Situational set was experimentally manipulated through the introduction of a certain objective standard value.

Different situational standards (e.g. number of country population and specific and actual showings of human mortality) were introduced as the independent variable; the evaluation of the number of country residents (statistical object) and the reasons for human mortality, like accidents, different diseases, etc (risk related events) were identified as the dependent variable. The research used the pre and post test measurement design and applied the independent sample comparison method to statistically analyze the data obtained. The given research yielded the following results: 1. As expected, both evaluations - quantitative (object- number of population) and probabilistic (object – reason for mortality) turned out to be significantly different from the actual data; 2. Introduction of the above mentioned standards (number of population and concrete examples of mortality reasons with the corresponding showings) had a bigger impact on quantitative evaluations (i.e. object – number of population) than on probabilistic evaluations (object – mortality reason); 3. As expected, in quantitative and probabilistic evaluations the level of confidence and the knowledge related to the objects under evaluation (subjective experience of being informed) showed high level of correlation. Also, relationship between these factors turned out to be higher in the case of quantitative evaluation. 4. There is significant positive correlation between the number of country residents and the evaluation of the country's territory, which means that most research participants evaluated the number of population by the size of the country's territory (e.g. 'Australia is a separate continent, which means that the number of its population must be high.'). We could assume that in this case the territorial factor serves as a subjective standard for the evaluation process.